

דב סדן — המשביר לכל העם

בפורים יחגוג דב סדן את יום הולדתו ה-85 • עד עתה פרסם כמאה ספרים ואין ספור של מחקרים, מסות ומאמרים, בהם הוא מתגלה כסופר, חוקר ומלומד בעל שעור קומה נדיר • בארכיונו שמורים יותר ממיליון פתקים של חידושי לשון ובארכיון הספרייה הלאומית בירושלים מופקדים 60 אלף אגרות שכתב ולפי הערכתו כתב 250 אלף מכתבים • המלומד, שלא קיבל תעודת בגרות, נעשה פרופסור וראש קתדרה באוניברסיטה העברית בירושלים • סדן, אמן הסגנון העברי, מצטער על הירידה בכבוד של הלשון העברית • הוא בעל השקפות מוצקות וברורות בענייני חברה ומדינה ורואה חזות קשה לעתיד העם בתפוצות, ומתנגד בחריפות לכל קשר בין ישראל לגרמניה •

מאת ישראל לנדרס

א למלי נקרא דב סדן היה ראוי שייקרא דב המשביר. כיוסף בשעתו, שצבר בר כחול הים והשבירו לכל הארץ. כן רב סדן, שאסמיו מלאים מזן אל זן והוא משביר שדה וסיפורת, חקר הלשון וביקורת הספרות, עיונים במקרא ובפילוסופיה, פולקלור והיאטרון, מוסיקה וציור ועוד ועוד.

לקראת יום הולדתו ה-85 שיחול בפורים (הוא נולד בי"ד באדר א') יצאה לאור בהוצאת "הקיבוץ המאוחד" ביבליוגרפיה של כתבי סדן מאת יוסף גלרון-גולדשלגר. הספר מחזיק 447 עמודים ונכללו בו 2907 ערכים: ספרים ומאמרים בכמה לשונות שסדן כתב, ערך ותרגם בשנים תרצ"ו-תשמ"ד. קדמה לכך ביבליוגרפיה מאת נצל קרסל של דברי סדן, שפורסמו עד מותו של משה בילינסון. דומה שהיבליוגרפים דולקים אחרי סדן קצרי-נשימה ואינם מספיקים לרשום את כל המאמרים והספרים שהוא מוסיף להוציא בודם שאין לו סוף. עד עתה פרסם כמאה ספרים, שהם רק חלק מדבריו שראו אור בעתונים ובכתבי-עת. ואנשי הוצאת "עם-עובד" מתקיימים עתה לדפוס עוד שלושה סרכים מכתביו: דברי מסה ועין בספרות עברית וידיש ומאמרים על אישים ומעשים בתנועת העבודה.

יש עושר השמר לבעליו לרעתו והתפרסות על-פני שטחי יצירה רבים עלולה להביא לרדידות. לא אצל סדן. במאמריו וביצירותיו, שחתם עליהם ביותר משישים פסודונים, הוא מעמיק וחושף את שורשי של כל ענין הודות לבקיאותו, חריפותו וכוח זכרונו היוצא מגדר הגיל. הוא איננו זקוק למחשב כי דומה שלפניה, שר השכחה, כמעט שאין עליז שליטה. זכה סדן ונתקיימו בו השבחים שמנה רבן יוחנן בן-זכאי בשניים מטובי תלמידיו: מעין המתגבר וכור סוד שאינו מאבד טיפה.

250 אלף מכתבים

א מרו על סדן שהוא מועט (כממדי גופו) המחזיק את המרובה. מאחר שאינו יכול להכיל, כביכול, מה שאצור בקרבו, הוא ספיץ את מעינותיו בלי הרף. הוא מפזר את שפעת כוחו היוצר בנדיבות, שהרי יש לו רב. בארכיונו שמורים יותר ממיליון פתקים של חידושי לשון.

לסדן קשה
להשלים עם
מה שנראה
בעיניו
כהידרדרות
הלשון בזמננו.
אמנם הוא
מבחין
בתופעות
חיוביות, בעיקר
בתחום
התרגומים –
אבל הוא קובל
על כך שהיום
לא כותבים
עברית, אלא
ז'רגון



סגנון אישי מיוחד

שכתב אחר-העם על ביאליק ביובלו: "אתה, אשר כמוך לא היה לנו מאז ר' יהודה הלוי ואולי מאז ישעיהו". דברים אלה – מציין סדן – אמר איש יבש ורציונליסט, הם נכונים. בכאב לב הוא מדבר על אוברדן דרמה שכתב ביאליק בערוב ימיו על דוד המלך: "תאר לך מה היה אילו נמצאה, הרי דבריו המאוחרים של ביאליק הם השלמים ביותר, וזו היתה דרמה בת חמש מערכות". עתה משלים סדן את ספר מחקריו על ביאליק, שחלקו כבר נמסר לרפוס. הגדול בפרוזה העברית הוא, לדעתו, עגנון שגם לו ייחד מחקרים שכונסו בספר.

ה הכרה כגדולתו של ביאליק הרחיקה את סדן מכתבת שירים. בחיותו בני-18 פרסם את יצירתו המקורית הראשונה: קובץ שירים שנקרא "צלילים". לימים גנו אותו והוא מסביר, כי כשפרסם את שיריו הכיר רק את כרך שיריו הראשון של ביאליק. אחרי שקרא את שיריו הגדולים ובהם "מגילת האש" ו"הבריכה" השב כלבו: "לנוכח מה שכתב ביאליק, איך אני יכול לכתוב?" סדן גם כתב יצירות בפרוזה וסיפוריו כונסו ויצאו בכמה ספרים ("באלכסון", "אחרית השעשועים" ועוד). הוא בעל סגנון אישי ומיוחד, הצוב מן השיטין וגמיש בעת ובעונה אחת. לדברי מומחי ספרות הוא אחד הגדולים שבאמני הסגנון העברי, אבל ביקורת עצמית מהמירה היטחה אותו מכתבת מקורית של ספרות יפת אל המחקר, המסח והכתיבה האוטוביוגרפית. בספריו האוטוביוגרפיים, כגון, "ממחוז הילדות", שרטט את העולם היחודי של גליציה המזרחית ופולין, שחיה ושאבד בשואה.

רב סדן (לפנים ברל שטוק) נולד בברודי ב-1902 וראשית חינוכו היתה ב"חדר". הוא ינק ממסורת ישראל כאלפי נימים ולא הניח את ידו מחכמות חיצוניות. אף שלמד בגימנסיות בברודי ובלבוב הרי את רוב השכלתו הכללית קנה בעצמו. הוא גורש מהגימנסיה בגלל פעילותו למען הציונות והפצת השפה והתרבות העברית. מנעוריו לא האמין בקיום העם היהודי בגלות ונעשה ציוני נלהב. הוא היה מראשי תנועת "החלוץ" ועסק, בין השאר, בהדרכת נוער ובהכשרתו לעליה. ב-1925 קיים מה שהטיף לאחרים ועלה לארץ. הוא עבד בכמה קיבוצים עד שברל הזמינו ב-1927 להצטרף למערכת "דבר". הוא עבד בעתון בהפסקות

וכותבי הקדמות וצוות / מבקרים ושופטים וחוקרי קורות – / העיתים וקבוצת בלשנים משולבת / של עברית ושל אידיש...
אלתרמן מונה בהכורת הדובים-סדנים גם קבוצת פובליציסטים, ולכסף הוא מזכיר "את סופר המופת הרובץ בו אי שמח בתוך חרוק".

סדן לא היה מספיק לזכות את הרבים בכוח יצירתו לולא נתברך בקלות כתיבה. עטו רץ על פני הנייר ופולט אותיות ברורות ומאירות עיניים. הוא איננו מסתייע כמעבד חמלילים. לפני שנים רבות כתב במכונת כתיבה וחדל. רעייתו גוסטה עומדת לימינו והוא הכתיב לה 18 מספריו. השניים מתגוררים זה שנים בקומה הראשונה של בית משותף ברחוב צרדי בשכונת בית-הכרם בירושלים. ודאי רק בדרך מקרה קבע סדן את מגוריו ברחוב הנושא את שם ביאליק, אבל דומה שאין מקום הולם יותר את השקפתו על מעמדו של ביאליק בספרות העברית. סדן סבור שביאליק הוא משכמו ומעלה מכל המשוררים-בדורות האחרונים. בשיחה בדירתו הוא אומר, כי גם "שלונסקי ואלתרמן הם חינוקות לגביו". הוא מזכיר מה

שליקט מן הספרות והעתונות והוא מוכן למסור אותם לכל מי שמחבר מילון עברי, כדי שישלב אותם בחיבורו. כוח היצירה שבו מחפרץ לא רק בספרים ובמאמרים אלא גם במכתבים לידידים ולמודעים, שכחם הוא מגיב על אירועי הזמן, מביא הידושי תורח ומביע את דעתו על ענייני העם והמדינה. בארכיון הספרייה הלאומית בירושלים שמורות כ-60,000 אגרות של סדן, ולפי הערכתו מגיע מספר האגרות ששלח ל-250,000. כדי להשלים מכסת מכתבים זו חיה עליו לכתוב כממוצע שמונה מכתבים ביום, לרבות שבתות וחגים, מיום לידתו ועד מלאות לו 85 שנים.

איך מספיק אדם אחד להוציא מתחת ידו דברי מקור, תרגום ועיון רבים כל כך, שהם אבני יסוד בספרות העברית וכחכמת ישראל? נתן אלתרמן ניסה לפענח את החידה ואת מסקנתו הביא בטור השביעי, שכתב כמלאות לסדן שישים שנה:

"שכן בתוכו, בצפיפות שטנים, / של בית-חומר קטן ההומה ככוורת / חי קהל כה גדול של דובים-סדנים / שמוזר איך הפיסיקה זאת מאשרת. / שכן בתוכו – זה צריך לראות! / עמלים בלי חשך במשיכה בשבט / שני דוצנטים ושירים-שלוש עשרות / מתקנים

עד 1944 ופרסם בו רבים ממאמריו ומיצירותיו. שנים מספר עבד ב"עם עובד" עד שהתעוררו חילוקי דעות בינו לבין העורך ברל והוא העתיק את מקום עבודתו אל האקדמיה. המלומד שלא קיבל תעודת בגרות ותואר ב. א. נעשה פרופסור וראש הקתדרה לידיש באוניברסיטה העברית בירושלים. לימים הורה גם ספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב.

העברית כמשבר קשה

ב מחקריו על ספרות ישראל פיתח גישה ביקורתית, המרחיבה את היקפה של הספרות היהודית. בדורות האחרונים נוצרה ספרות יהודית בעברית, בידיש וכשפות אירופיות ולפי תפיסתו כל הספרות שנכתבה בידי יהודים שייכת לגוף אחד, רב-פנים. דומה שרק חוקר בעל ידע מופלג בכל ענפי הספרות היהודית היה יכול לפתח תפיסה כוללת כזאת.

לסדן, אמן הסגנון העברי, קשה להשלים עם מה שנראה בעיניו כהידרדרות הלשון בזמננו. אמנם הוא מבחין בחופעות חיוביות: "פתאום מופיעים תרגומים מצויינים, כדרך שהיו מתרגמים לפני שני דורות", והוא מזכיר לדוגמה את תרגומיה של גילי מירסקי מרוסית ואת תרגומי אילנה המרמן מגרמנית. אבל הוא קובל על כך ש"היום לא כותבים עברית, כותבים ז'רגון. הלשון נתונה כמשבר קשה והיא מקלישה והולכת".

סדן הוא בעל השקפות מוצקות וברורות בענייני חברה ומדינה ואין הוא מוכן להכפיף את דעותיו לציוויי אחרים. זוהי אולי אחת הסיבות לכך, שהתרחק מפעילות ארגונית פוליטית. "עסק של מפלגה", הוא אומר, "זה לא בשבילי", הוא חבר רק בשני ארגונים: ההסתדרות הכללית של העובדים והסתדרות הסופרים. בשעתו ייסד יחד עם פרופ' ישעיהו ליבוביץ את "העובד הדתי" בהסתדרות והוא רואה עצמו כיהודי מאמין עד היום. אמנם הוא מבקד בבית-כנסת רק בימים הנוראים, אבל "אני לא אוכל טרפה, אינני עושה שום עבירה ובזמן ביקורי בארצות-הברית התנית, שלא יהיה עלי להופיע בשבת".

בימי פולמוס ה"פרשה" בין דוד בן-גוריון ופנחס לבון תמך סדן בעמדת האחרון. ראשי מפא"י שיצאו נגד בן-גוריון ביקשו להסתייע בתמיכת המלומד בעל המוניטין והציעו לו להכלל ברשימת המפלגה לכנסת. הוא נבחר לכנסת ב-1965 ולא השלים את תקופת כהונתו. כשנתיים אחרי הבחירות

התפטר במחאה נגד יציאת משלחת של הכנסת לגרמניה. גם היום עומד הוא בהתנגדותו לקשרים עם גרמניה ולביקור ראשי מדינה בה. "שניים אסור להם ללכת לגרמניה, הנשיא וראש-הממשלה. הנשיא הוא העם וראש הממשלה הוא המדינה. כל השאר, אם רוצים ללכת, געזונטערהייט".

לקיים את העם

ה עינויים והטבח של גלות ישראל באירופה עומדים לנגד עיניו של סדן. במאמריו על היחסים בין היהודים הנרצחים לרוצחיהם הגרמנים, שנאספו בספרו "הנמר וידידו המנמנם", הזהיר מפני זרע הרעל של קין, שנבט ועלה בצל השלייתו של הכל. סדן מפקפק בקיומה של "גרמניה אחרת" לעניין היהודים. ועל אשלייתם של יהודים, המאמינים בכך, המשיל משל ידוע על הדב והכבשה.

מעשה בדב, שנחקע קוץ ככפו. הלך אצל החתול לבקש עזרה ולא תפר לו. הלך אצל הכלב ולא תפר לו. הלך אצל הכבשה ומיד עמדה, משכה צמר מצמרה ושזרה חוט ושרה: אבא שלו טרף את אבי, אמא שלו טרפה את אמי ואני צמר מצמרי מושכת, חוט שזורת, אתפור, אתקן הכף.

סדן מעיר באירוניה נוקבת, כי משל זה (בנוסח שהביא בן-ציון רסקין ב"דבר לילדים" כרך א' חוברת ג') צריך תוספת מה והיא הקריאה: "עם כבשים! טורף אביכם ואמכם פצוע, אוצו רוצו, חבשו פצעיו, כי ישוב לאיתנו ויהי בו הכוח לטרוף אתכם ואת בניכם".

היום חש סדן, ש"היטלר כמעט ניצח לכל אורך הקו". לא רק משום שהרג רבים כל כך, אלא גם משום שהעם בתפוצות מתפורר, ו"השאלה איננה אם אפשר לקיים את המדינה אלא אם אפשר לקיים את העם". הוא מזכיר, כי בשעתו נסע לאמריקה, כדי לראות מה היא עושה למהגרים שלה. באו אליה בני עמים רבים ותוך כמה דורות הם הולכים ונטמעים. סדן חושש, ש"קיום העם הוא בספק גדול" לנוכח תהליכי ההתכוללות ונישואי התערובת והוא שואל אם יהודי אמריקה ינצלו מכליה. המדינה תלויה בעליה, אבל כיום "גם אלו שמכונים ציונים אינם חושבים לעלות. הם אינם זקוקים למדינה. אמריקה פותרת להם הכל. בן-גוריון המסכן", אומר סדן, "הוא רצה מדינה והיה לא תהיה. היהודים יהרסו אותה, לא יבואו לארץ".